

CHRIS BREMMERS – INTERESSE EN NABIJHEID

Niet-onverschilligheid en interesse

Chris Bremmers begint zijn verhaal bij de notie van niet-onverschilligheid van Emmanuel Levinas. Je kunt niet onverschillig zijn voor het beroep dat een ander op je doet. Wat is het dan wel, dat we ervaren in de ontmoeting met een ander? Het is geen verlangen, geen denken. We herkennen het als we zeggen: "je kunt er niet omheen". Of positief gezegd: "je moet er op ingaan" (ook al kun je ook altijd net doen alsof er niets aan de hand is). Voor Bremmers is dit niet alleen van toepassing op de ontmoeting met een ander mens, maar is het in het algemeen tekenend voor wat de mens is. De mens is in wezen *geïnteresseerd* in de werkelijkheid áls werkelijkheid, in haar waarheid – zoals Aristoteles reeds stelde. Bedoeld is de interesse die blijkt uit de vraag "hoe zit het nou écht?". Filosofie is één van de uitingen van die interesse. Als mens moeten we iets met die werkelijkheid en haar waarheid. Om waarheid kun je niet heen (ook al kunnen we er ook van weglopen). In die interesse gaat het niet om 'voor ons' of 'tegen ons', maar om de werkelijkheid zoals die is (afgezien van ons eigenbelang).

Bremmers licht die interesse ook graag toe met een verhaaltje over Asterix en Obelix. Obelix ziet een wild varken en roept: "Ha! Mijn middageten!". Hij reduceert het varken tot wat nuttig is voor hemzelf, en dat is precies *niet* wat Bremmers bedoelt. Echte interesse blijkt als Asterix zegt: "Nee Obelix, daar loopt geen middageten, daar loopt een wild zwijn. Dat knort zo leuk, en zie je die rappe pootjes? Kijk eens wat een leuke oortjes, en die vreemde stekelhaartjes! Laten we een foto maken, het is een echt wild zwijn". Het gaat om belangstelling voor 'gewoon hoe het er is', hoe het er uitziet, een soort esthetische belangstelling.

Vershil, symboliseren en nabijheid

De notie van niet-onverschilligheid geeft aan dat wij geïnteresseerd zijn in *verschil*. Het meest significante verschil is, dat er überhaupt werkelijkheid is, en niet niet. Dat heeft een zeker belang waar wij geen enkel eigenbelang bij hebben, en toch zijn wij er precies in geïnteresseerd. Er gebeurt iets in de werkelijkheid waardoor wij er met huid en haar bij gehaald worden. Tegen ons wordt als het ware gezegd: "kijk nou eens goed, het is er allemaal, in al zijn diversiteit".

Dat verschil moet voortdurend worden gehandhaafd. Als je dat reduceert, dan is dat het einde van verschil en diversiteit. Dan krijg je een totaliteit, zoals Levinas zegt, dan is alles om het even, is alles gelijk, en totaal onverschillig. Om de interesse te handhaven moeten wij die cultiveren.

Die cultivering bestaat altijd in een vorm van *symboliseren*, het verschil tot uitdrukking brengen. De logica van dat verschil is een symbolische logica, en die heeft allerlei lagen en verschillende vormen, en die is zo belangrijk omdat daar een notie in aanwezig is van *nabijheid*. Ergens *bij* zijn, zoals je bij een ander kunt blijven, die je nooit kunt identificeren, die je nooit kunt terugbrengen tot een voorstelling, die altijd anders blijft. Dat is nodig, want anders raak je het contact kwijt. Nabijheid houdt het verschil en de interesse intact. Die nabijheid bij een ander, hoe doe je dat dan? Welnu, *praat* met iemand. Volgens Levinas zegt de ander in wezen: "*praat met mij*".

Vraag: Hoe zit dat dan bij Asterix en dat wilde zwijntje? Daar kun je niet mee praten. Is het nemen van een foto dan ook een vorm van symboliseren?

Inderdaad, in het eerste geval was het symboliseren door het woord, in het tweede geval door een beeld. Symboliseren kan ook door kunst, door allerlei vormen van verbeelding of vertolking, je kunt er bijvoorbeeld een gedicht over maken, juist bij het vreemde of het andere. Er zijn veel geschikte vormen van spreken of verbeelden die nabijheid stichten met het andere of vreemde, en het toch intact laten. En dat is de crux.

Wat interessant is aan nabijheid en symboliseren, dat heeft te maken met het aller-eerste, namelijk dat de werkelijkheid is, en dat die ons niet overspoelt, overweldigt of verplettert, maar zegt: "ik ben er, kijk", en: "ik laat de speelruimte waardoor je erbij betrokken kunt zijn". Dat is wat in de kunst 'het sublieme' heet. U kent wel de schilderijen

uit de romantiek: de overweldigende natuur die dreigt iemand eronder te krijgen, maar die toch op afstand blijft en zegt "kijk eens naar mij", "ik ben er nog en ik laat jou intact", zodat jij naar mij kunt kijken.

Vraag: Hoe pas je dit gedachtegoed nu toe op de ecologische noodsituatie? Wat doen we fout of wat gaat er verkeerd?

De ecologische noodsituatie laat zien dat we het verschil en de nabijheid niet handhaven. Duurzaamheidsproblematiek is veel te groot voor ons en veel te ver van ons. Waarom? Dat is een belangrijke vraag, en ik heb daar geen antwoord op. Ik heb wel een zeker idee van die té grootheid. Misschien moeten we zeggen: vroeger werden wij overweldigd door de natuur, de pest en de cholera bijvoorbeeld, of door een meteoriet die op ons dak viel. Wij hebben geleerd om daar een zekere controle over uit te oefenen. Inmiddels zijn wij zover dat die overweldigende natuur is vervangen door een technologisch universum, dat net zo overweldigend en net zo totaliserend is als die natuur. Wat schieten we daar nu mee op?

De vraag is dus: Hoe krijgen wij weer een nabijheidsrelatie tot die wereld, die in zijn pure natuur en in zijn technologische vorm veel te ver van ons is?

Nabijheid en symbolisering

Volgens Bremmers is het voor die nabijheidsverhouding belangrijk om opnieuw na te denken over symbolisering. In de hoop dat dit een spoor kan zijn om op een esthetisch-poëtische manier een andere verhouding te krijgen tot de wereld.

Hij geeft een aantal voorbeelden van symbolisering. Allereerst het groeten. Wat doe je eigenlijk als je iemand groet? Dat is nogal wat, dat groeten. In goeiedag zeggen betrek je al een kosmisch element, zonsopgang, zonsondergang, aarde, et cetera, in een eenvoudig gebaar. Je zegt impliciet: "ah, u bent er, hallo". Probeer maar eens het groeten systematisch weg te denken uit het samenleven, uit de leefwereld. Zonder groeten hou je geen leefwereld over. Het groeten is een manier om te symboliseren dat de leefwereld en de dag ook van een ander is. 'Goeiedag' is 'uw goeiedag'.

De boete is een andere vorm waarin nabijheid een rol speelt. In plaats van 'oog om oog en tand om tand' zeg je: "geef maar wat geld". Je vervangt de onmiddellijk-fysieke verhouding door een symbolische, door een betekenis-verhouding. Daarmee laat je de ander psycho-fysisch intact.

Of, neem een ansichtkaart van een nichtje op Vanuatu. Die kaart heeft een enorme weg afgelegd, van brievenbus naar postbode, op een boot, et cetera, en na weken komt die aan, en dan staat er op "het is hier mooi weer". Het gaat niet om de informatie op de kaart, het gaat om het teken van leven, een groet van iemand die op een enorme afstand is, maar die op die manier te kennen geeft dat zij er nog steeds is. Dat is ook een vorm van nabijheid. Een sms'je is niet hetzelfde. Juist de postzegel en de hele reutemeuteut die aan dat kaartje zit, dat maakt dat je hem op je bureau zet.

Vraag: Hoe stel je je dat symboliseren voor in relatie tot die vriendjes die in je darmen helpen om je eten te verteren?

Dat is nu net de vraag. Zolang als ik daarover blijf praten vanuit een technisch-wetenschappelijke benadering komt dat nooit nabij. Als toelichting geeft Bremmers een ander voorbeeld uit de wetenschap. Het voorbeeld van een Leuvense professor in de astro-seismologie. Om te weten hoe oud sterren zijn mat zij hun trillingen. Zij had een dochter die gitaar speelde, en zei tegen die dochter: "wat jij nou doet, dat lijkt op trillingen van sterren, die maken ook muziek". In die tijd had Bremmers een goede vriend, die componist was. Hij zei tegen die vriend: "Die professor zegt dat sterren muziek maken. Maar, die sterren zijn zo vriendelijk om trillingen te maken die wij niet kunnen horen, alleen maar meten. Die sterren laten ons met rust. Zodat wij kunnen zeggen: "hé dat is een ster die trilt". Kun jij nou iets componeren dat de overgang maakt van die louter-fysische trillingen naar muziek, en dat tegelijkertijd niet alleen een leuk dansje is, maar ook de

vreemdheid handhaaft, en niet helemaal verhumaniseert?". Dat heeft die componist gedaan, en de professor was er erg blij mee.

Bremmers is voorstander van het samenbrengen van de domeinen van kunst en wetenschap (onder handhaving van hun verschil), omdat er zo een heel andere kijk kan ontstaan op wat er aan de hand is. Bremmers denkt dat kunst de mogelijkheid biedt om bij iets te zijn dat uit een louter wetenschappelijke sfeer komt. Een mogelijkheid om de niet-onverschilligheid te verbeelden. Om de interesse die wij hebben in dat wat er allemaal is, om die juist sterk te maken.

Pedagogisch belang van zelfoverstijging

Ten slotte benadrukt Bremmers, in verband met het thema van de middag, het pedagogische belang van zelfoverstijging: het geïnteresseerd zijn in wat meer en anders is dan wij mensen, zoals wij ook geïnteresseerd zijn in een ander mens.